Erdélyi István

A HONFOGLALÓ MAGYARSÁG LOVASTEMETKEZÉSEI

Ma is sokan úgy tartják, hogy mi, magyarok lovas nemzet vagyunk. Utalnak nemcsak honfoglaló őseinkre, hanem például a magyar huszárságra. Mindez, természetesen, nem is minden alapot nélkülöző valamiféle hipotézis.

Ami a honfoglalókat illeti – különösen mivel nem maradt ránk az egykor létező Őskrónika –, a régészeti leletek és azokon belül a lovassírok rendkívül fontos történeti forrást jelentenek a honfoglalás előtti hadjáratokra, a kalandozások korára, a honfoglalás éveire és az ezután következő évszázadokra is, mivel a pogányság a 9–11. században még létezett, amit a pogánylázadások is igazolnak, legalábbis országunk egyes részeiben. A ló a túlvilági életben természetesen ugyanúgy jelentős szerepet játszott, mint a való életben.

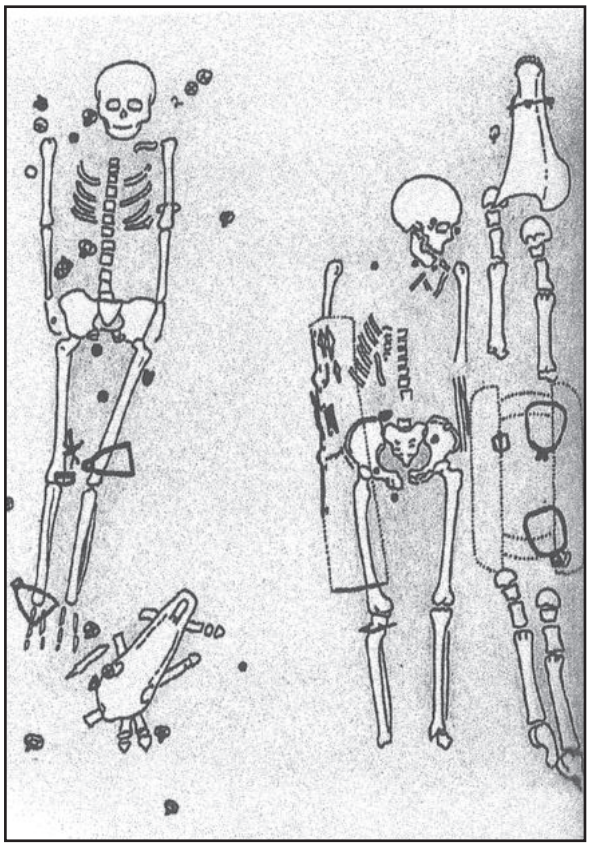
Honfoglaló őseink lovai jelentősen eltértek típusukban a mai lovainktól, kistermetű, alacsony marmagasságú, nagyfejű állatok voltak. A mindennapi életben a többi tenyésztett állat őrzésében, terelésében volt pótolhatatlan szerepük: a juhokat, a szarvasmarhákat óvták velük gazdáik. A lóhús, az erjesztett lótej fogyasztása, valamint a lóbőr hasznosítása is jelentős szerepet játszott a gazdálkodásban a többi állattal együtt. A lótenyésztéssel járt a szénagazdálkodás is. A fegyveres lovasok döntő szerepet játszottak a főleg tevéket alkalmazó kereskedő karavánok kísérésében. A kereskedelem egyúttal a nomád gazdálkodás kétoldali foglalatossága volt, hiszen maguk a nomádok is eladták állataik jelentős részét, és ugyanekkor a karavánok révén szerezték be mindazt, amit ők maguk nem termeltek vagy nem állítottak elő, beleértve az ékszereket, fegyvereket is, jóllehet vándor mesterek ugyancsak dolgoztak szállásaikon.

A honfoglaló magyarok lovai a keleti fajtacsoporthoz tartoztak (később nagyon sokat exportáltak nyugatra, így a 16. sz. elején ezt magyar részről, királyi rendelettel be kellett tiltani). Sajnos, az avar és a honfoglaló magyar lovak csontmaradványaival nagyon kevés szakember foglalkozott és foglalkozik ma is hazánkban, jóllehet össze lehetne hasonlítani őket a már szakirodalomban közölt belső-ázsiai és dél-szibériai lovak maradványaival, sőt azokkal az ábrázolásaikkal, amelyek ott 3–5. századi sziklarajzokon maradtak ránk.

Nem kevésbé fontos szerep jutott a lónak a hadviselésben, a határok őrzésében, a betörni szándékozó idegen lovasok visszaverésében, de lovasok óvták a vándorkereskedők életét is. Az említettek után erre még visszatérünk.

A sírokban a lovak gazdáik – akik csak tehették pogány hitvilágúknak megfelelően – mellett kaptak helyet, de nem úgy, mint például a honfoglalás előtt a Kárpát-medencében sokáig uralmi helyzetet elfoglaló avarok (akik legalább két hullámban érkeztek ide) sírjaiban, hanem szinte kivétel nélkül „részlegesen", azaz gazdáik lábainál, egy csomóban, vagy az életben elfoglalt helyüknek megfelelően a bal oldaluknál helyezték

el őket azok, akik a pogány rítusú temetést végezték. A lovasok, mint az általában ma is szinte kivétel nélkül szokás, balról szálltak fel rájuk. A csontváz jobb oldalán talált lócsontok a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak. A leletekből megállapítható, hogy a lovak előkészítésekor a túlvilági életre, miután levágták őket, kiszedték belsőségeiket, bőrüket kitömték szénával és felszerszámozták. Azaz ott volt szájukban a vaszabla, fejükön a legtöbbször fémveretes fejhám, rajtuk pedig a fanyereg, azon függött szíjon a vas kengyelpár is. Az ilyen lovassíroknak tehát szélesebb sírgödröket kellett ásni *(1. ábra)*.

1. ábra: Honfoglalás kori lovastemetkezések

Az előkészítést és a temetést nyilván táltosok, mandzsu eredetű szóval sámánok végezték. Ők mintegy mediátorok, azaz közvetítők voltak az elhunyt és a túlvilág között. A halott lelkét a túlvilágra kísérték. Részleteket ezekről a rítusokról konkrétan a magyarok vonatkozásában sajnos nem tudunk.

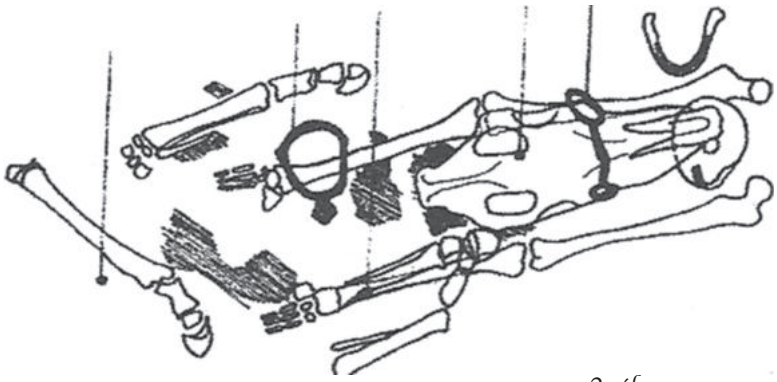
A lovastemetkezések másik főfajtája az volt, amikor a lenyúzott lóbőrt nem tömték ki, hanem az elhunyt lábánál, a hosszú sírgödör végénél helyezték el egy csomóban a lószerszámokkal együtt. Ez ősmagyar eredetű szokásnak tekinthető. Előfordul olyan ritkább eset is, ahol a lókoponyát és a négy lábcsontját az egykori gazdája lábszáraira keresztben tették a sírba, valószínűleg a kitömött és felszerszámozott lóbőrrel együtt. Van természetesen kivétel is, például a Békés megyei Szabadkígyós határában feltárt temetőrészlet huszonhét sírja közül az utolsóban – habár bolygatott volt – a lókoponya az eltemetett férfi medencecsontján feküdt *(2. ábra)*. Rejtély, hogy a sírban talált női koponya (állkapocs nélkül) hogyan került oda. A lovastemetkezés elsősorban a férfiaknak „járt ki", de találtak női lovassírokat is, habár sokkal ritkábban. Már az 1970-es évek elején kísérlet történt a lovastemetkezések összefoglaló régészeti értékelésére, az akkor ismert temetők alapján. Megállapítható volt például az az egységes vonás, hogy az eltemetetteket fejjel nyugatra tájolták.

A lovastemetkezés, ez a jellegzetesen pogány temetkezési szokás, Magyarországon egészen a 11. század derekáig létezhetett. Ezt abból sejthetjük, hogy Szent István király első utóda, Péter király alatt még volt az országban pogánylázadás. A sírok keltezését Szent István király által veretett és egyes sírokba szintén túlvilági mellékletként került ezüstpénzek vagy bizánci érmék segítik számunkra. A kereszténység nem egyik évtizedről a másikra lett elterjedt hitvallássá nálunk. A nagy magyar egyházi központokon kívül (Esztergom, Székesfehérvár)

épültek kisebb, nem kevésbé fontos templomok, ilyen például a feldebrői vagy a kisebb kápolnák. A hozzájuk rendelt egyházi emberek voltak hivatva a kereszténység terjesztésére. Ezzel együtt szakadt meg végül a pogány lovastemetkezések szokása is. Szimbolikusan ugyan, de közéjük sorolhatók azok a sírok, amelyekben csak a lószerszámot találták meg, jóllehet nem voltak kirabolva. Ennek oka lehetett az ilyen temetkezések tiltása, de az értékes ló megóvása is.

Keresztények egyébként már éltek a magyar honfoglalás előtt az országban, hiszen a 9. században például Cirill és testvére, Metód is térített a Dunántúlon (Mosaburg – Zalavár, és attól kissé délebbre, Sirmium – Mitrovica) a bizánci egyház képviseletében, az avarok utódai és a morva-szlávok körében. Egyébként az avaroknál is ismert és gyakorolt volt a lovastemetkezés, ám az *jelentősen eltért* a honfoglaló magyarokétól, ugyanis az avarok mindig teljes lóval temetkeztek (azok is fel voltak szerszámozva), de náluk mindig az emberi csontváz bal oldalán találjuk a lóét. Mivel, mint már említettük, a felszállás a nyeregbe törvényszerűen balról történik.

A lovastemetkezések értelmezéséhez nagy segítségünkre vannak azok a belső- és közép-ázsiai néprajzi és írásos történeti forrásadatok, amelyeket részben orosz, de főleg kazak szakemberek dolgoztak fel a 20–21. században. Belőlük szinte megelevenedik előttünk a lovasnomád világ és gazdálkodás. Ezekből tudjuk, hogy például az i. e. 2–1. évezredben indo-iráni nyelveken beszélő népeknél a Világegyetem egyetlen zoomorf (állatalakú) szimbóluma éppen maga a ló volt. A halottal eltemetett ló a másvilágon fogja szolgálni gazdáját. Emellett az is kétségtelen a régi török nyelvű népeknél, hogy az eltemetett ló húsát a temetkezési szokások gyakorlása közben fogyasztották el az azokban résztvevők. De mint igen ősi időkben a steppék legkülönbözőbb tájain háziasított állat, a ló egyúttal több népnél a totem szerepét is betöltötte.

2. ábra

Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a lovasnomádoknál valójában a lótól függött az egész élet. A fiúgyermekeket már hároméves koruktól nyeregbe ültették, ami ünnepélyes szokássá vált és aztán szorgalmasan gyakoroltatták velük a lovaglást. Az i. e. 8. századtól, a szkíta kortól kezdve ismeretesek ránk maradt lóábrázolások csont- és fémtárgyakon. Milyen érdekes lenne tudni azt is, hogy őseink milyen neveket adtak kedvenc lovaiknak. Talán, mint például a belső- és közép-ázsiai sziklafeliratokban olvasható, rájuk vonatkozó neveket: Vad, Esztelen stb. Egyes ránk maradt hőseposzokban azt is olvashatjuk, hogy milyen, mondhatni testvéri volt a hős és a lova közötti viszony. A ló elpusztulása esetén gazdája mélyen meggyászolta. Ezekből mind következtetni lehet arra, hogy honfoglalóink és utódaik mennyire megbecsülték lovaikat. Hiszen a ló volt gazdagságuk és harci sikereik alapja. Erről a már a hunok esetében kiválóan tudósítanak bennünket a korabeli kínai írásos források. Lovak nélkül például birkát vagy szarvasmarhát sem lehetett volna hatalmas mennyiségben tartani, mozgatni a megfelelő legelők és víz irányába, valamint megóvni a farkasoktól és az ellenségtől. A tenyésztett állat-

állományt egész évben mozgatni kellett. Ez különösen vonatkozik a marhatartásra. Mindez igazolja, hogy a lovaknak be kellett kerülniük a sírokba. A ló elkíséri gazdáját az égi „arany steppére", hiszen ő maga is feltámad vele együtt a túlvilágon.

A honfoglaló magyarok és közvetlen pogány utódaik lovastemetkezései nem állnak magukban közeli párhuzamok tekintetében. Ilyeneket találtak a régészek az i. u. 6–10. századból származó temetkezésekben, Mongóliában és a Minuszinszki-medencében, az Altaj hegységben és Tuvában egyaránt. Etnikai tekintetben a türköknél, a tölöszöknél, az ős-kirgizeknél volt temetkezési szokás. Az eltemetettek tájolása lehetett nyugati és északi is, a lovaiké pedig általában ellenkező volt. Ami nálunk alig-alig volt meg, az a lovak külön történő eltemetése a temetőn belül, gazdájuk tárgyaival együtt vagy azok nélkül. Ez feltételesen lehetett lóáldozat is. Az utóbbiról a magyaroktól nincs kétségtelen és konkrét tudomásunk, de létezett a keleti türköknél, más háziállatok feláldozása mellett. Tudomásunk van emberáldozatról is. Talán nálunk is ezért került a fentebb említett egyik hazai lovassírba női koponya? Lóáldozatról újévkor, a kazakoktól tudunk, amikor fehér lovat áldoznak. A fehér ló egyébként a győzelem szimbóluma is. A sámánok viszont rendszerint vörhenyes színű lóra ülnek. Mindez mintegy megeleveníti előttünk bizonyos fokig őseink ünnepeit is. Egyúttal ez a 19–20. századi néprajzi anyag, bizonyos korlátokkal természetesen, feltárja előttünk őseink hiedelemvilágát. Sok minden függött magától a lótól (szerencse, siker stb.).

A lovak sírba kerülése komoly gazdasági súllyal is bírt. Nem mindenki engedhette meg magának, hogy éljen ezzel a lehetőséggel, hiszen a jó ló komoly vagyontárgy volt. Ezzel mintegy szemben állt a szigorú pogány temetkezési szokás, hogy az elhunyt lovát fel kell áldozni, el *kell* vele temetni.

Irodalom

Bálint Csanád: X. századi temető a szabadkígyósi tangazdaság homokbányájában. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 1. (1971) 7–46. o. Uő: A honfoglaláskori lovastemetkezések. Uo. 2. 86–107. o. (E szerző korábban is foglalkozott a kérdéssel: A honfoglalás kori lovastemetkezések néhány kérdése. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1. [1969] 107–114. o.)

Bökönyi Sándor: Honfoglaláskori lókoponyák a Nyíregyházi Múzeumban. *A Jósa András Múzeum Évkönyve* 1. (1958) 88–96. o. (A szerző eredetileg állatorvos volt)

Burdukov, A. V.: *V sztároj i nóvoj Mongólii*. Moszkva, 1969.

Nyeszterov, Sz. P.: *Kony v kultah tjurkojazicsnih plemjon Centrálnoj Ázii v epohu szrednyevekovja*. Novoszibirszk, 1990.

Toktabaj, A.: *Kult konja u kazahov*. Almati, 2004. (Itt jegyezzük meg, hogy a kazakok népnevét nálunk helytelenül írják *kazah*nak, mivel a népnév végén lévő kemény *h* közelebb áll az orosz *x* hanghoz és magyarul jobb volna *k*-ként írni.)

Türk Attila: *A magyar őstörténet és a szaltovói régészeti kultúrkör*. Szeged, 2011. (Doktori disszertáció kézirata)

Az ábrák forrásai

1. Bálint Csanád második tanulmánya

2. Türk Attila kézirata